

MİMARİ DÖNEMLER.

Tarihlendirme kesin olmamakla birlikte Osmanlı mimarisi üslûp yönünden dört döneme ayrılarak incelenebilir. a) Erken Osmanlı Dönemi (1299-1447). Kuruluş dönemi olarak da adlandırılan bu devirde çeşitli etkilerle farklı denemelerin yapıldığı görülmektedir. Yapıların cephelerinde taş, tuğla kullanımı ile, hareketli cephelerin varlığı ile bazı eserlerde renkli sır ve sır altı tekniğinde zengin çini kullanımı dikkat çekicidir. Bu dönemin mimarları içinde Hacı Ali, Hacı b. Mûsâ, Hasan b. Abdullah, Ömer b. İbrâhim, Ali b. Hüseyin, İbn Süleyman Lâdikî, Hacı Alâeddin, Ebû Bekir Dîmaşkî, Hacı İvaz Paşa ve Sinâneddin Ahmed b. Ebû Bekir'in adları zikredilebilir.

b) Klasik Osmanlı Dönemi (1447-XVII. yüzyılın sonu). Merkezî kubbenin farklı denemelerle yanlara genişletilme çabasının ön planda olduğu bu devri üçe ayırmak mümkündür. Erken Klasik Dönem (1447-1537). Geniş alanlara yayılan dağınık veya simetrik yerleşim düzenine sahip külliye bu döneme damgasını vurmuş ve önemli şehircilik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Muslihuddin Usta, Ayas b. Abdullah, Abdülalî b. Pûlâd Şah, Murad b. Abdullah, Sinân-ı Atîk, Ya'kûb Şah b. Sultan Şah, Alâeddin, Ali (Acem/Esir) bu devrin önemli mimarlarıdır. Sinan Devri. Mimar Sinan'ın mimarbaşı tayin edildiği 1538'den ölümüne (1588) kadar geçen süre Osmanlı mimarisinin zirveye ulaştığı devir olmuştur. Yoğun bir imar hareketinin görüldüğü bu dönemde çok sayıda eser yapılmıştır. Şehir merkezindeki yapılarla su tesisleri, Rumeli ve hac yolu güzergâhlarında inşa edilen menzil külliyesi bu devrin önemli imar faaliyetleridir. Sinan Sonrası Klasik Dönem (1588-1703). Mimar Sinan'ın yetiştirdiği mimarlarca sürdürülen imar faaliyetlerinde fazla bir yenilik söz konusu değildir, hatta Sinan devrine göre duraklama görülür. Büyük külliyelerin yapımı azalmış, daha çok medrese merkezli küçük külliye inşa edilmiştir. Bu devrin ilk üç mimarı Dâvud Ağa, Dalgıç Ahmed Ağa ve Sedefkâr Mehmed Ağa'dır. Kasım Ağa, Meremmetçi Mustafa Ağa ve Hüseyin Ağa bu dönemin diğer ünlü mimarlarıdır.

c) Yabancı Etkiler Dönemi (XVIII ve XIX. yüzyıllar). Bu dönemi beş ana başlık altında incelemek mümkündür. Lâle Devri (1703-1730). Klasik mimaride

oturmuş olan nisbetlerin değişime başladığı bu devirde önemli meydan çeşmeleri ve sebilleri yapılmış, süslemede Osmanlı sanatının özellikleri içinde yoğunlaşarak özümşenen motifler tercih edilmiştir. XVI. yüzyılın natüralist çiçekleriyle kaynaştırılan Hint etkili, vazodan çıkan çiçek demetlerinin yanında meyve dolu kâse ve tabakların süslemede yaygın biçimde kullanıldığı görölmektedir. Özellikle çeşme ve sebillerde taş işçiliğinde ele alınan bu süslemelerin motiflerindeki kabarıklık dikkat çekicidir. Kayserili Mehmed Ağa bu dönemin önemli mimarıdır. Barok Dönemi (1730-1810). Bu dönemde mimari ve süslemede Batı'dan gelen yeni formlar giderek ağırlığını hissettirmiş, yüzyılın ortasına doğru Nuruosmaniye örneğiyle bu etkiler her yönüyle kabul görmüştür. Mimaride oval formlara yönelme, yuvarlak kemer, mukarnasın yerini iç bükey/dış bükey dalgaların alması, süslemede "C" ve "S" kıvrımlarının kullanımı dönemin belirgin uygulamalarıdır. 1741 yılına kadar görevini sürdüren, Lâle Devri'nin başmimarı Kayserili Mehmed Ağa'dan başka el-Hac Kara Ahmed Ağa, Mehmed Tâhir Ağa, Hâfız İbrâhim Ağa, Mehmed Ârif Ağa, Ahmed Nûrullah Ağa, İbrâhim Kâmî, Mustafa Ağa ve Mehmed Emin Ağa bu devrin önemli mimarlarıdır. Empire (Ampir) Dönemi (1810-1860). Camilerdeki pencerelerin çok büyük ele alınmasının dışında bu dönemde mimaride bir yenilik yoktur. Barok dönemindeki hareketli yüzeylerin terkedilerek daha sağlam görünümlü sade cephe tasarımlarının yapıldığı görölmektedir. Bazı yapılarda barok-empire özellikleri bir arada kullanılmıştır. Mehmed Emin Ağa, Ali Rızâ Bey, Mehmed Râsim Ağa, Kırımlı Mahmud, Seyyid Abdülhalim Efendi ve Mühendis Abdülhalim Efendi dönemin önemli mimarları arasındadır. Eklektik Üslûp Dönemi (1860-1900). Oryantalist yaklaşımla farklı üslûpların bir araya getirildiği bu dönemde aynı yapıda Batı'dan, Mağrib'den veya klasik dönemden izleri bir arada görmek mümkündür. Bu yıllarda barok-empire karışımı yapıların yanı sıra Avrupa neo-klasiği çizgisinde de yapılar inşa edilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki mimari faaliyetlerde Balyan ailesi öne çıkmış, yüzyılın sonlarına doğru çok sayıda Batılı mimar ülkeye gelmeye başlamıştır. Yeni Sanat (art nouveau) Üslûbu. XIX. yüzyılın sonunda bütün Avrupa'yı etkisi altına alan yeni sanat üslûbu, II. Abdülhamid devrinin sonlarına doğru İtalyan mimarı Raimondo d'Aronco ile başlamış, bugün yıkılmış olan Karaköy Mescidi, Beşiktaş Serencebey'deki Şeyh Zâfir Külliyesi, Beyoğlu'ndaki Botter Apartmanı ile kendini göstermiştir. Bunların yanı sıra

Yıldız Sarayı'nın bazı bölümlerinde, XX. yüzyılın başlarına ait apartmanlarla ahşap köşkerlerde bu sanatın izleri görülür. Daha çok süsleme sanatıyla sınırlı kalan yeni sanatın İstanbul'daki uygulamalarında Batı'daki örneklerde rastlanan insan tasvirlerine yer verilmemiştir.

D) YENİ KLASİK DÖNEM. Avrupa'nın neo-klasik üslûbu karşısında 1890 ve sonrasında millî mimari arayışları başlamış, Mimar Kemâleddin, Mimar Vedat ve Mimar Muzaffer'in çabaları ile önemli projeler gerçekleştirilmiştir. Bu mimarların eserlerinde Selçuklu ve Osmanlı mimarisinden bazı öğelerin seçilerek kullanıldığı görülür. Bu da yapıların plandan çok cephe tasarımlarıyla şehre katkılarının öne çıkmasını sağlamıştır.

Eklektik üslup

- Eklektisizm kelimesinin kökü olan eklektik kelimesi, genellikle bir sisteme ait olan veya tek başına anlam ifade eden unsurların birden fazlasını toparlayarak meydana getirilen yeni sistem veya sistemler anlamına gelmektedir. Dinde ve sair düşünce akımlarında eklektisizmin negatif bir manası vardır. Türkçede "eklemek-takmak " anlamına gelen bu kelime, Lidya dilinde "eklektikos" veya tam olarak "yine takmak" anlamına karşılık gelen "eklegein" kelimelerinden türemiştir.
- Eklektisizm, 19. yüzyılda çok yaygın bir biçimde görülür. Bununla birlikte eklektisizm bir üslup değil, bir davranış şekli olarak değerlendirilmelidir. Ancak farklı eklektisist üsluplardan söz edilebilir. Bu üslupların hepsinde davranış biçimi ortak olduğu hâlde şeklî malzemenin de değiştiği çağ ya da üslup ve bunların yeniden sistemleştirilişi olarak adlandırılır.
- Eklektik Üslûp Dönemi (1860-1900) Oryantalist yaklaşımla farklı üslûpların bir araya getirildiği bu dönemde aynı yapıda Batı'dan, Mağrib'den veya klasik dönemden izleri bir arada görmek mümkündür. Bu yıllarda barok-empire karışımı yapıların yanı sıra Avrupa neo-klasiği çizgisinde de yapılar inşa edilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki mimari faaliyetlerde Balyan ailesi öne çıkmış, yüzyılın sonlarına doğru çok sayıda Batılı mimar ülkeye gelmeye başlamıştır.(Ahmet Vefa Çobanoğlu)

- Seçmecî eklektik anlayışı (1850-1910) iki anlamda kullanılabilir birincisi değişik üsluplarla yapıların eş zamanlı inşası neo-grek neo-gotik üsluplarla inşa edilmeleri gibi ikinci anlamda ise seçmecilik yüzyılın ikinci yarısında kendini göstermiştir. Her tür değişik üslupta ayrıntının bir arada kullanılmasıdır. Neo-klasik tasarımlar ise Abdülmecid (1839-61) döneminden itibaren başlayarak 2. meşrutiyete (1908) kadar devam eder 19. yüzyılın sonundan 1. dünya savaşına kadar ise oryantalist ve Art Nouveau üslupları etkisini sürdürür. (Doğan Kuban)
- Osmanlı Eklektisizmi (1820-1923), Metin Sözen / Uğur Tanyeli, Sanat Kavram Ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 2001
- Eklektik Üslup Dönemi (1860-1900) Ahmet Vefa Çobanoğlu, Osmanlılar Maddesi, İslam Ansiklopedisi
- Eklektik(Karma) Üslup 19.yüzyılın sonları, Semavi Eyice, Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı
- **Osmanlı Eklektisizmi (1820-1923).** Barok dönemde Batı'yı yorumlayan ve öykünmeci olmaktan uzak bulunan Türk Sanatı, 19. yy. içinde büyük oranda Batı yörüngesine girer. Bu değişim Batılı bazı sanatçıların Türkiye'de ürünler vermesiyle de desteklenir.
- Önceleri Batı'nın biçimlerini doğrudan taklitle yetinen mimarlık, 20. yy'ın başında, bu kez de Türk Sanatının kendi geçmişinden yararlanan bir başka eklektisizme yönelir.
- Batılı anlayışta resim de yine 19. yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkar ve Türk Primitifleri diye adlandırılan ilk yağlıboya resimleri belirir.
- Mimarlıkta bu dönemin ilk yarısının tartışmasız en ünlü mimarları Balyan ailesinden yetişmişlerdir. İkinci yarıda (20. yy başında) ise, Kemalettin ve Vedat Beyler önder olmuşlardır. En önemli yapılar:
 - 1. dönemde, Dolmabahçe Sarayı, Çırağan Sarayı, Dolmabahçe ve Cihangir Camileridir.
 - 2. dönemdeyse, 4. Vakıf Han, Üsküdar ve Kadıköy Kaymakamlıkları ile Büyük Postanedir.
- Kapı frontonlarında, uçları volüt biçiminde sonlanan, yüzeyleri iç-içe silmelerle yivlendirilmiş triglifler, Rönesans'ın antik Yunan ve Roma mimari geleneğinden alarak kullandığı mimari öğelerin kullanımı
- İkili triglifin ortasındaki geniş boşluk (metop) ta yer alan ve iç-içe silmelerden plastik bir şekilde işlenmiş yuvarlak kemer ve içinde yer alan aşırı plastik formda işlenmiş bitkisel motiflerle çerçevesiz çelenk motifi, Barok dönem kapı ve pencere alınlıklarının süslemelerini aklı getirirken, yanlardaki askı çelenk motifleri görülür.
- Neoklasik, Barok, Ampir üsluplarının hepsinin bir arada seçmece olarak oluşturulduğu iç içe geçmiş bir süsleme anlayışı vardır.
- Genellikle Osmanlı Saraylarında görülen bu üslup daha geç dönemde gümrük binalarında bazı rüştiyelerde de görülmektedir.

- Türk sanatından alınma bazı motif ve unsurların yanında çeşitli Batı sanatlarından alınan değişik elemanlar kaynaştırılarak tek bir bina üzerinde uygulanmıştır.
- Kirpi saçaklar
- Seçmeci (eklektik) tasarım yaklaşımı iki anlamda kullanılabilir. Bunlardan birincisi değişik üsluplarda yapıların eşzamanlı inşasıdır. Neo-Grek ve Neo-Gotik üsluplarda yapıların aynı zamanda inşa edilmeleri gibi. İkinci anlamda seçmecilik ki yüzyılın ikinci yarısında daha belirgin hale gelmiştir- her tür değişik üslupta ayrıntının aynı binada kullanılmasıdır. Neo-Gotik Türkiye için çok karakteristik değildir. Bu seçmeciliğin son iki aşaması “Oryantalist” ve “Art Nouveau” üslupları, daha doğrusu modalardır.
- İtalyan Mongeri, Karaköy Palas yapısında, Alman Spitta Sultanahmet'teki Alman Çeşmesinde bütünüyle Bizans mimari elemanlarını taklit etmişlerdir. Seraskerlik olarak yapılan ve şimdi İstanbul üniversitesi merkez binası olan tesisin Bayezid meydanına açılan abidevi girişi ise Türk sanatına bütünüyle yabancı Kuzey Afrika'nın Mağrib mimarisinin tam bir taklidinden ibarettir. İki Alman mimarın yaptıkları dev ölçüdeki Haydarpaşa Garı ise Kaiser Wilhelm Dönem'inde çok moda olan Prusya, Neo-Renaissance'inin İstanbul'da bıraktığı bir hatıradır.
- Bu karma yeni eklektik dönem yeni yetişen bazı Türk mimarların tepkisi ile karşılaşmış ve böylece eski Türk sanatına dönüşü simgeleyen bir yeni Türk sanatı doğmuştur ki Türk Neo-Klasikliği veya I. Milli Mimari Akımı adı verilen bu sanat XIX. yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul'un yanı sıra bazı Anadolu kasabalarında da örnekler vermiştir. Bu konu Batılılaşan Türk sanatının ayrı bir dönemini işaret etmekte ve modern Türk sanatının başlangıcını oluşturmaktadır. Bunun ayrı bir konu halinde işlenmesi gerekir
- Osmanlı Dönem'inin sonlarına doğru İstanbul'da çalışma imkanı bulan yabancı mimarlar bildikleri ve sevdikleri Batı üsluplarını uygulayarak hatta bazı hallerde Türk sanat elemanları ile birleştirerek yeni bir sanat akımı yaratarak Batılı karakterde çeşitli yapılar meydana getirmişlerdir. Bunların arasında dini mimaride Aksaray'da İtalyan mimar Montani'nin 1871'de yaptığı Valide Pertevniyal Camii başta gelen bir örnektir. Yine bir kare mekan üzerine kubbeden ibaret olan yapının özellikle pencerelerinde Gotik sanatın uygulandığı görülür. Halbuki cepheleri süsleyen frizler mukarnaslı olarak klasik Türk sanatından alınmıştır. Cami'nin cadde üzerindeki kapısı ile bunun yanındaki çeşmelerde de aynı üslup belirlidir. Valide Sultan'ın cadde kenarında olan türbesi ise 1956'da hiçbir iz kalmayacak surette yıktırılmıştır.
- Aynı Gotik unsurlar Çırağan Sarayı'nın pencerelerinde de görülmektedir. Bu mimarların bazıları Türk sanatı ile kaynaşmış üslupta binalar inşa etmişlerdir ki bunların arasında Avusturyalı Jasmund'un (bazıları Yjachmund diyor) inşa ettiği Sirkeci Garı anılabilir. Osmanlı Bankası'nın Eminönü şubesinde de bu Türk sanatı ile karışık karma üslup kendini belli eder.
- Mimar Valaury'nin tasarısına göre iki aşamada inşa edilen İstanbul Asar-ı Atika (İstanbul Arkeoloji Müzesi) binası bütünüyle Antik Greco-Romen mimarisinin elemanlarından oluşmuş bilhassa yüksek sütunlu girişleri ile İlkçağ'ın mabedlerini andıran büyük bir yapı olarak inşa edilmiştir. Böyle karma içinde Türk sanatı izleri de olan önemli bir yapı da A. Valaury ile D'Aronco'nun müşterek projelerine göre Haydarpaşa'da inşa edilen eski tıp fakültesidir (şimdi

Marmara Üniversitesine ait). Burada cephenin iki yanında yükseltlen kuleler bu binaya estetik bakımdan başarılı sayılamayacak bir görüntü vermiştir denilebilir. Yabancı mimarların bazıları ise bütünüyle eski mimarilerden ilham almak suretiyle tasarlanan eserler meydana getirmeye özen gösterirler.

-